

O'SMIRLIK DAVRIDA DEVIANT XULQ-ATVOR VA UNING TURLARI, UNI OLDINI OLISH

Pardaeva Oygul Sultanovna

Samarqand viloyati Bulung'ur tumani 72-maktab psixolog.

ANNOTATSIYA: Mazkur ilmiy tadqiqot jarayonida yosh avlod o'rtasida deviant xulq-atvorning rivojlanishi va jamiyatdagi jinoyatchilik hodisalarining o'sishi o'rtasida to'g'ridanto'g'ri bog'liqlik masalalari tahlil qilindi. Noqonuniy xatti-harakatlar qilish istagi bolalar va o'spirinlarning deviant xatti-harakatlari rivojlanishi bilan ortib bormoqda. Shuning uchun profilaktika ishlari barcha ta'lim muassasalarida hamma joyda joriy etilishi kerak. Ularning maqsadi o'spirinlarni har bir harakat javobgar bo'lishi kerakligini o'rgatishdir.

Kalit so'zlar: Deviant, Deviatsiya, art-terapiya, ideal tanlash, o'smirlik va o'spirinlik davri, san'at terapiya, yosh davrlari, korreksiya, tuzatish, xulq-atvor, madaniyat, jinoyat, barkamol.

Deviatsiya - jamiyatda o'rnatilgan huquqiy, ijtimoiy, axloqiy qoida va me'yorlarga mos kelmaydigan xatti-harakat, xulq-atvorga aytiladi. Odatda deviatsiya xodisasi va uning ko'rinishlari ko'p xollarda ularning o'smirlik davrida yuzaga keladi. Zotan, bu davr yosh davrlari ichida eng murakkabi bo'lib, uni o'tish davri deb ham yuritiladi. Darhaqiqat bu davrda o'smir hayoti va faoliyatida jiddiy o'zgarishlar, xususan anatomo-fiziologik, aqliy, ruhiy jihatlardan rivojlanish yuz beradi. Natijada ularda hamma narsaga qiziqish xissi kuchayadi, atrof-muhitga, hayotga bo'lgan munosabatlarida sezilarli darajada o'zgarishlar ko'zga tashlanadi. Garchi ularda o'zligini anglash, shaxsiy dunyoqarash, turli xodisalarga, o'zgarishlarga nisbatan baho berish kabi xususiyatlar shakllana boshlansa-da, ammo hali yetarli bilim, tajribaga ega bo'lmaganliklari sababli ko'p hollarda yagona hulosaga kelishda qiyinchilik sezishadi. Bu jihatdan ular kattalarning yordamlariga muhtoj bo'lishadi. Bu o'rinda shuni ham aytib o'tish joizki, bu davrda bolalarda kattalar, ayniqsa, otag'onalari o'rtasida muammolar tug'ilib turadi. Zero, kattalar va ota-onalari tomonidan o'zlariga kichkina bolaga qaraganday muomalada bo'lishlari yoqmaydi. Bu esa o'rtada ziddiyatlarning kelib chiqishiga sababchi bo'ladi. Shunday ekan, bu davrdagi bolalarga kattalar xushyorlik bilan munosabatda bo'lishlari zarur. O'smirlik davri bolalarga xos bo'lgan muhim xususiyatlardan yana biri ular o'zlaricha katta yoshdagi kishilar orasidan, yoxud badiiy asarlar, filmlardan ideal topishga harakat qilishadi. Ko'p hollarda ular idealning tashqi ko'rinishi ya'ni qiziqtiradigan, o'zini tortadigan tomonlariga o'z e'tiborlarini qaratadilar. Jamiyatda qabul qilingan qoidalar, xulq-atvor me'yorlaridan chetga chiqqan o'smirlarni qiyin o'smir yoki qiyin tarbiyalanadigan o'smir deyishadi.

Qiyin tarbiyalanish deganda pedagogik ta'sirga qarshilik ko'rsatish tushuniladi. O'smirning qiyin tarbiyalanishi, jamiyat tomonidan qabul qilingan me'yor va qoidalarga amal qilinmasligini fanda devyatsiya hodisasi orqali o'rganiladi. Devyatsiya ham insonga, ham uni o'rab turgan olamga xos bo'lgan o'zgaruvchanlik hodisasining jihatlaridan biri bo'lib, ijtimoiy sohada o'zgaruvchanlik, insonning atrofdagilar bilan o'zaro munosabatini aks xulq-atvorida o'z ifodasini topadi.

Bugungi kunda jamiyatimizda voyaga etmaganlar soni sezilarli darajada oshib ijtimoiy nomaqbul harakatlarda (alkogolizm, giyohvandlik, ma'muriy huquqbuzarlik, bezorilik, va boshqalar) namoyon bo'ladigan deviant xatti-harakatlar kuzatilmoqda. Shuning uchun deviant xatti-harakatlarning oldini olish masalasi ustuvor hisoblanadi. Deviant xatti – harakatlarni tuzatish usullaridan biri bu Art-terapiya. Psixokorreksiya amaliyotida Art-terapiya o'ziga xos ramziy shaklda turli xil san'at turlaridan foydalanishga asoslangan, psixo-emotsional, xulq-atvor va shaxsiy rivojlanishning boshqa buzilishlarini tuzatishga imkon beradigan, rag'batlantiruvchi usullar to'plami sifatida qaraladi. o'smirning ijodiy namoyishlari.

Gumanistik yo'nalish nuqtai nazaridan, tuzatish imkoniyatlari art-terapiyalar mijozga deyarli cheksiz narsalarni taqdim etish bilan bog'liq ijodkorlik mahsulotlarida o'zini namoyon qilish va o'zini namoyon qilish imkoniyatlari, "men"ni tasdiqlash va bilish. Mijoz tomonidan yaratilgan mahsulotlar, uning dunyoga nisbatan ta'sirchan munosabatini ob'ektivlashtirish jarayonni osonlashtiradi aloqa va muhim boshqalar bilan munosabatlarni o'rnatish. Art-terapiyadan foydalanish ichki holatga asoslanadi Insonning "men" asari uning ijodida aks etadi. Chizish, orqali undagi nafaqat qo'zg'aluvchanlikni, xavotirni, tajovuzkorlikni yo'qotish qobiliyati, o'ziga va boshqalarga ishonchsizlik, balki o'ziga ishonch va muvaffaqiyatga erishish, shuningdek u bilan bog'liq ijobiy tajribalar va xulq-atvor naqshlari xam yuzaga keladi. Shuning uchun ushbu toifadagi o'smir o'spirinlarga psixologik va pedagogic yordam tizimini ajratish mumkin Art terapevtik yo'nalish. Artterapevtik yo'nalishi deviant xatti-harakatlarning psixokorreksiyalari har biriga xos bo'lgan narsalarga qaratilgan o'smirning ichki ijodkorligi. Ko'p hollarda bu quyidagilarga imkon beradi bolada mavjud bo'lgan hissiy, xulq-atvor va intellectual buzilishlar va kamchiliklarni anglashga. Art-terapiyaning asosiy maqsadi shaxs rivojlanishini uyg'unlashtirishdir o'zini namoyon qilish va o'zini o'zi bilish qobiliyatini rivojlantirish. Nuqtai nazaridan klassik psixoanaliz vakili, asosiy mexanizm art-terapiyada tuzatish ta'siri sublimatsiya mexanizmi hisoblanadi. Karl Yungning fikriga ko'ra, individuallashtirish jarayonini sezilarli darajada osonlashtiradi buzilish o'rtasida yetuk muvozanatni o'rnatishga asoslangan shaxsning o'zini o'zi rivojlantirish ongsiz va ongli "men" namoyon qiladi. O'smirga nisbatan san'atning tuzatish imkoniyatlari bog'liq avvalo, bu yangi ijobiy tajribalar manbai ekanligi bilan o'smir, yangi ijodiy ehtiyojlarni tug'diradi va ularni qondirish usullari san'atning u yoki bu turi. Va bolalarning estetik ehtiyojlarini oshirish

va yoshlar, badiiy bolaning potentsial imkoniyatlarini faollashtirish amaliy faoliyat va ijodkorlik-bu san'atning ijtimoiy-pedagogik funksiyasini amalga oshirish. Ijtimoiy-pedagogik yo'nalish o'smirlar bilan rehabilitatsiya, profilaktika, tuzatish ishlari san'at orqali ikki yo'l bilan amalga oshiriladi:

- haqiqatni estetik jihatdan idrok etish qobiliyatini tarbiyalash orqali to'g'ridan-to'g'ri hayotda va san'at asarlari orqali;

- san'at bilan bog'liq faoliyat orqali (badiiy va nutq, musiqiy, tasviriy, teatrlashtirilgan-o'yin).

San'at badiiy rivojlanishning omili bo'lib, quyidagilarga ta'sir qiladi kommunikativ, tartibga soluvchi ishlarni bajarayotganda bolaning hissiy sohasi, katarsistik funksiyalar. O'smirning badiiy faoliyatdagi ishtiroki tengdoshlar va kattalar uning ijtimoiy tajribasini kengaytiradi, yetarli darajada o'rgatadi qo'shma faoliyatda o'zaro ta'sir va aloqa, oldini olishni ta'minlaydi, kommunikativ soha va deviant buzilishlarni tuzatish, rehabilitatsiya qilish xulq-atvorini rivojlantiradi. Jamoadagi o'spirin individual xususiyatlarni namoyish etadi muammolar, tasdiqlash bilan bolaning ichki dunyosini shakllantirishga yordam beradi unda ijtimoiy ahamiyatga ega tuyg'ular mavjud. Rehabilitatsiya va tuzatish ta'siri muammolari bo'lgan bolaga san'atning ta'siri, shuningdek, san'at bilan muloqot qilish unga qatlamli salbiy narsalardan "o'zini tozalashga" yordam beradi tajribalar, salbiy namoyishlar va yangi munosabatlar yo'lga kirish atrofndagi dunyo. atrofndagi dunyo.

Art-texnologiyalarning asosiy funksiyalari quyidagilardan iborat::

- katarsistik (tozalash, salbiy holatlardan ozod qilish);
- tartibga solish (asab-ruhiy stressni engillashtirish, tartibga solish psixosomatik jarayonlar, ijobiy modellashtirish psixo-emotsional holat);
- kommunikativ-refleksiv (buzilishlarni tuzatishni ta'minlaydi aloqa, etarli shaxslararo xulq - atvorni shakllantirish, o'z-o'zini hurmat qilish);
- profilaktik;

San'at texnologiyasini ikkita asosiy guruhga bo'lish mumkin: individual va guruh. Shaxsiy san'at texnologiyalari keng doirada qo'llaniladi mijozlar. Shaxsiy san'at texnologiyalari ilgari mos keladi, deb ishoniladi umuman olganda, sayoz ruhiy mijozlarga (o'spirinlarga) buzilishlar, asosan nevrotik xarakterga ega. Individual bilan san'at texnologiyasi eng boshida siz o'spiringa nima bo'lishini tushuntirishingiz kerak:birgalikda ishlash, o'spirin nima qila oladi va nima qila olmaydi. Ba'zilarida bunday hollarda, o'spirin o'z ishini yo'q qilishga urinishi mumkin-xuddi shunday u hozirgi paytda ishlaydi va ilgari yaratilgan bir yoki bir nechta. Bu u qila olmaydigan u yoki bu travmatik tajribani aks ettirishi mumkin hozircha integratsiya yoki aniq ichki ziddiyat.

Qoida tariqasida, bunga loyiq emasbunga to'sqinlik qilish, lekin ayni paytda nima bilan bog'liqligini aniqlashga harakat qilish kerak mijozning bu istagi. Individual

Art-texnologik ishlar mumkin bir muncha vaqt davom eting. Ko'p hollarda, bu bir necha oy yoki hatto yillar. Shunday qilib, ijodiy faoliyat bilan shug'ullanadigan deviant o'spirin, u o'z rivojlanish yo'lidan boradi va shu bilan birga ijodiy kuchlarni chiqaradi, bu unga inqirozli vaziyatlarni engishga yordam beradi. Har qanday san'at turi va ijodiy faoliyat insonning moslashuvchanligini oshirishi, psixikani keraksiz salbiy tajribalardan tiklashi mumkin, olingan yangi tajriba inson psixikasiga ta'sir qiladi va uni yanada muvozanatli qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Art-terapiyaning electron resurslari <http://psixologiya.org/psixoterapiya/strategii-metody/1698-art-terapiya.html>
2. A.A.Osipova Umumiy psixokorreksiya nomli o'quv
3. Z.A.Veselayaning "O'yin qabul qilinadi" nomli qo'llanmasi
4. G.Q.Tolaganova, —Tarbiyasi qiyin o'smirlar|| Toshkeny;.2005. 65- bet.
5. Lombroso Cesare. Its Causes and Remedies. Boston, 1911 3. Entoni Giddens. Sosiologiya, toshkent 2012. 149-bet.
6. B.M.Umarov.: psixologiya. toshkent 2012, 61-bet.
7. B.Sodiqov. —Tarbiyasi qiyin o'smirlar psixologiyasi|| Termiz.; 2003 yil
8. Bola va Zamon. 4/2007. 29-bet.